

מו"ר הגאון רבי חגי נפתלי איזירר זצלה"ה  
אב"ד רחובות וחבר בית הדין הגדול

## חסרון במלה "ודן" בגט במקום עיגון\* בירור גדרי ידים שאין מוכיחות

### א. שאלה בגט במקום עיגון

בנוסח הגט כותבים "ודן די יהוי ליכי מנאי" המקור לכך הוא במשנה בפרק המגרש.

הבירור שנעשה בסוגיה זו, נערך אגב שאלה למעשה שבאה לפנינו, גט שהגיע לביה"ד מאוסטרליה שהאות "וא"ו" במלה "ודן" היתה קטנה מאוד ואפשר לטעות שכתוב "ידן". שינוי זה יכול לשנות את משמעות המלה שבמקום שביאורה הנכון "ודן"-דהיינו שבכתב זה מגרשה, "ודן" הספר גרושין. אך אם כתוב "ידן" המשמעות היא הידיים שלנו מגרשות, וזה משנה את משמעות המשפט.

כיון שכך היינו צריכים לשאול תינוקות (דלא חכים ודלא טפש בקריאה כמבואר בהלכה במקרה כזה), האם זה נראה להם כאות "יו"ד" או "וא"ו".

התינוק הראשון קרא כיו"ד (ופסל) ואז מותר לשאול תינוק נוסף וללכת אחרי הרוב, השני קרא כוא"ו (והכשיר), וכך המשכנו לשאול נוספים כדי לקבוע ע"י הרוב, חלקם קראו כוא"ו וחלקם כיו"ד, ויכלנו ללכת אחר רוב תינוקות, אך ראינו שככל שאנחנו שואלים יותר הצדדים שווים. ולפנינו מקום עיגון כי גט מאוסטרליה לא פשוט להחזיר אותו.

### ב. סוגית הגמרא בגיטין לגבי "ודן"

בגיטין פה, א-ב במשנה:

---

\* הערת המערכת – שיעור שנמסר בכולל, ערוך מתוך סרט הקלטה, והכל תלוי בהבנת השומע ואתנו תלין משוגתנו באם לא הבאנו את הדברים כראוי.

גופו של גט : הרי את מותרת לכל אדם, רבי יהודה אומר : ודן דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין למהך להתנסבא לכל גבר דיתצביין.

כותב רש"י בביאור המשנה :

"ודן די יהוי ליכי מינאי כו' - וזה הספר אשר יהיה ליך מאתי.

ספר תירוכין ואגרת שבוקין - שצריך להוכיח בתוכו שעל ידי ספר זה הוא מגרשה".

רש"י מחדש ברבי יהודה שצריך להוכיח מתוך הגט שבספר זה מגרשה.

ובגמרא : "ר' יהודה אומר : ודן דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין. במאי קמפלגי רבנן סברי ידים שאין מוכיחות הויין ידים, ואף על גב דלא כתב לה ודן, מוכחא מילתא דבהאי גיטא קא מגרש לה ור' יהודה סבר ידים שאין מוכיחות לא הויין ידים וטעמא דכתב לה ודן, דמוכחא מילתא דבהאי גיטא קא מגרש לה, אבל לא כתב לה ודן, אמרי בדיבורא גרשה, ושטרא ראייה בעלמא הוא".

כותב רש"י בביאור הגמרא :

ידים שאין מוכיחות - בית אחיזה לדבר לאחוז בו ולומר הוכיח שעל ידי ספר זה גירשה אפ"ה הוי בית יד ואמרינן מדכתב גט ויהיב גלי דעתיה דבהאי גיטא גירשה.

בדיבורא - דאמר לה בשעת מסירה הרי את מותרת לכל אדם.

### **ג. בירור פירוש רש"י בהסבר מחלוקת ר"י ורבנן**

בפשטות הסבר דברי הגמרא בביאור המחלוקת הם כך : לדעת חכמים אפי' שאין כאן הוכחה בתוך הגט שמגרשה בגט זה, וההוכחה נוצרת רק ע"י מעשה חיצוני לגט בכך שמוסר לאשה, יד שאין מוכיחה נחשבת יד, וזה מוכיח לנו שמגרשה בגט זה. ואילו לרבי יהודה אין כאן יד כלל, כי יתכן שנותן שטר בעלמא לראיה, ולא מגרשה בו, ומגרשה ע"י הדיבור שאומר לה : "הרי את מותרת לכל אדם". לכך צריך לרבי יהודה שיהיה כתוב בגט "ודן די" וכו' הוכחה שמגרש בגט זה.

רש"י מוסיף דברים על הפירוש הפשוט בגמרא במחלוקתם של רבנן ור"י. שלכאורה הם מעוררים דוקא קושי בהבנת המחלוקת. בדעת חכמים הוא כותב שההוכחה שנקראת כאן "יד שאין מוכיח" נעשית ע"י "מדכתב גיטא ויהיב", שאנו מצרפים את מה שעשה פעולת כתיבה או שציווה לסופר לכתוב גט עבורו, יחד עם כך שהוא נתן את הגט, ומצירוף הפעולות האלו נוצר לנו הוכחה שרצונו לגרש בגט הזה, הצירוף שרש"י כותב שבנוסף על המסירה יש הוכחה מעצם רצונו בכתיבת הגט זה דבר שאינו מפורש בגמרא, ולכאורה זה עושה את ה"יד שאין מוכיחה" ל"יד מוכיחה", ע"י צירוף הפעולות החיצוניות שנעשו מעת הכתיבה ובמסירה.

גם בדעת רבי יהודה רש"י במשנה כותב: שצריך להוכיח בתוכו שעל ידי גט זה מגרשה. בפשט הפשוט בגמרא רבי יהודה אומר שה"יד שאין מוכיח" שישנה כאן לפי חכמים ממעשה המסירה, אינה יד, ויתכן שגירשה בכך שאמר לה הרי את מותרת לכל אדם ולא ע"י הגט. אבל אם יהיה דיבור מפורש שבעת מסירת הגט יאמר לאשה (כמו שנוהגים היום לומר בעת המסירה): "הרי זה גיטך והתקבלי גיטך זה ובו תהיי מגורשת ממני מעכשיו והרי את מותרת לכל אדם".

בנוסח זה יש הכל: הרי זה גיטך, והתקבלי גיטך זה, ובו תהיי מגורשת ממני, מבורר לכל שמגרשה ממנו בגט זה. גם לפי רבי יהודה זו יד מוכיחה לחלוטין, והדין היה צריך להיות שבכזה מקרה יודה רבי יהודה לחכמים שהווי יד מוכיח.

אך ברש"י משמע בדעת רבי יהודה שצריך בכל מקרה שההוכחה תהיה בתוך הגט. דאל"כ היה צריך רש"י לבאר בדעת רבי יהודה שסבר שצריך "יד מוכיחה" ודאית, דלא כרבנן שסומכים על הוכחה חיצונית שאינה גמורה, ולכן יש לכותבה בגט. אך אין צורך תמיד שיהיה "מוכח מתוכו", אלא באם תהיה לנו הוכחה חיצונית מספקת רבי יהודה יודה שהווי הוכחה, רק נחלק על רבנן שמעשה המסירה אינו נחשב "יד המוכיחה". ואילו רש"י מפרש בדעת רבי יהודה שכל הוכחה לא תועיל רק צריך "הוכחה מתוכו".

ולכאורה יוצא שיש כאן לדעת רש"י שתי מחלוקות: א. ידים שאין מוכיחות אי הווי ידים. ב. אם צריך את ההוכחה בגט עצמו, לדעת רבנן הוכחה חיצונית ממעשה המסירה מספקת, ואילו לרבי יהודה כל הוכחה חיצונית גם ודאית ומפורשת שאומר לה שבגט הזה הוא מגרשה לא תועיל, כי יש צורך שיהיה מוכיח בתוכו.

מלבד מה שהקשנו שהוא מוסיף על מחלוקתם, פירוש רש"י קשה עוד יותר, ולדבריו לא מובנת הסוגיה כולה. דמנין לגמרא שנחלקו בידיים שאין מוכיחות

אולי לכו"ע ידים בעלמא (כגון : בנדרים) שאין מוכיחות הויין ידים או לא הוויין, רק בגיטין לדעת חכמים צירוף הפעולות החיצוניות שמסביב לגט, מועילות וזה הוכחה טובה ולכך אין צורך לכותבה בגט. ולר"י הצירוף החיצוני לא מועיל כי צריך להוכיח בתוכו, ומה שלא נעשה גם פעולה חיצונית שמבררת לגמרי - יד מוכיח - כל עוד שאין מוכיח בתוכו אין זה הוכחה. ומי אומר שנחלקו בנקודה של ידים שאין מוכיחות.

דברי רש"י יבוארו בהמשך על פי המבואר בסוגיה בנדרים, ונראה שרש"י בדבריו ירד לעומק שורש מחלוקתם. ובדוקא פירש כן.

#### **ד. שאלת הגמ' למעשה לגבי "ודן" ראייה לדעת רש"י**

בהמשך הגמרא :

איבעיא להו בעינן ודן או לא בעינן ודן? תא שמע, דאתקין רבא בגיטי : איך פלניא בר פלניא פטר ותריך ית פלוניא אינתתיה דהות אינתתיה מן קדם דנא מיומא דנן ולעלם, ואילו ודן לא קאמר. ולטעמך, כולהו מי קאמר? אלא בעינן, הכא נמי בעינן.

בשאלת הגמרא למעשה האם יש לכתוב "ודן", יש ראייה לגבי הנידון שהעלנו, שאם יאמר לשון מוכחת בע"פ שמגרשה בגט זה בעת המסירה היא לא תועיל לברר לנו כיד מוכיחה. דהגמ' דנה האם למעשה צריך לכתוב "ודן", וא"י שלשון מוכחת בע"פ מתקנת ג"כ, אין ראייה לגמ' מדברי רבא, שאולי רבא התקין לומר בע"פ בשעת הניתנה לשון מבוררת ולא לכתוב מפורש, ולכן לא הצריך רבא שיהיה כתוב בגט. ואם הגמ' מביאה ראייה מרבה ש"מ שלמדה הגמרא שזה צריך להיכתב בגט, או מדאורייתא או מדרבנן ולא סגי בלשון בע"פ אף מבוררת. כמו שלמד רש"י בשיטת רבי יהודה.

#### **ה. סוגית הגמרא בנדרים בידיים שאין מוכיחות**

ישנה סוגיה מקבילה לגמ' דידן בגמרא בנדרים (ה, ב-ו, א), הגמרא שם משווה בין "הפלאה" הנצרכת בלשון נדרים לגבי "מודרני ממך", לבין הנושא של לשון "מנאי" בגט.

וכתבו התוספות כאן (ד"ה אע"ג) וברשב"א בקידושין שנביא לקמן, ובר"ן בנדרים [שם ד"ה ורבי יהודה (לדעת שמואל), ובד"ה ורבא]] לפי צד אחד

בדבריהם, שהסוגיה בנדרים משלימה את הסוגיא כאן לגבי כתיבת "ודן".  
בגמרא שם דנים בדעת שמואל על ידים בנדרים, ובדעת רבא ואביי לגבי "ידים  
שאינ מוכיחות" ולגבי המלה "מנאי" אם צריכה להיות כתובה בגט. דברי הגמ'  
שם :

"לימא קסבר שמואל ידים שאין מוכיחות לא הוויין ידים אין שמואל מוקים  
לה למתנני כר' יהודה, דאמר ידים שאין מוכיחות לא הוויין ידים; דתנן, גופו  
של גט: הרי את מותרת לכל אדם, רבי יהודה אומר: ודין דיהוי ליכי מינאי  
ספר תירוכין ואיגרת שבוקין... איתמר ידים שאין מוכיחות - אביי אמר הוויין  
ידים, ורבא אמר לא הוויין ידים. אמר רבא: רבי אידי אסברה לי, אמר קרא:  
נזיר להזיר ליי, מקיש ידות נזירות לנזירות, מה נזירות בהפלאה, אף ידות  
נזירות בהפלאה. (-ביאור הגמרא שצריך לשון ביטוי בנדרים ב"הפלאה" -דבר  
מבורר ללא ספק. אומרת הגמרא שאותו דבר בגט ראינו כזו מחלוקת שצריך  
בגט בירור שהגט עושה "כריתות") לימא, בפלוגתא דר' יהודה ורבנן קמיפלגי  
דתנן, גופו של גט: הרי את מותרת לכל אדם, ר' יהודה אומר: ודין דיהוי ליכי  
מינאי ספר תירוכין וגט פטורין ואיגרת שבוקין; אביי דאמר כרבנן, ורבא  
דאמר כרבי יהודה! אמר לך אביי: אנא דאמרי אפי' לר' יהודה, עד כאן לא  
קאמר רבי יהודה בעינן ידים מוכיחות - אלא גבי גט, דבעינן כריתות וליכא, (-  
ביאור דברי אביי שכשהתורה דורשת משהו "ודאי" כמו במעשר בהמה:  
"עשירי", הביאור הוא ודאי ולא ספק, גם כאן התורה דורשת "כריתות" היינו  
בירור מדוייק ולא דבר שאינו ודאי, משא"כ בנדרים אינו סובר את הדרשה של  
"הפלאה"), אבל בעלמא מי שמעת ליה? ורבא אמר: אנא דאמרי אפי' לרבנן,  
ע"כ לא קאמרי רבנן דלא בעינן ידים מוכיחות - אלא גבי גט, דאין אדם מגרש  
את אשת חבירו, אבל בעלמא מי שמעת להו". רבא סובר שאין בזה ספק כי כל  
גט עומד להימסר, ויש "חזקה שאין אדם מגרש אשת חברו", א"כ אין צורך  
לפרשו בגט.

מדברי רבא רואים שלא צריך לכתב "מנאי" כי אין אדם מגרש אשת חברו  
וברור שהנותן לה גט הוא המגרשה ולא אחר, ואין צריך להוכיח בתוכו ע"י  
המלה "מנאי". ורש"י בנדרים כותב שכיון שכתוב "הרי את מותרת" משמע  
דלאשתו קאמר (ביאור-זה ודאי ממנו ששמו מוזכר בגט) דאשת איניש דעלמא  
לא מגרש. א"כ גם לרבנן בגט נחשב שיש יד המוכיחה באופן ברור. ולמרות  
שהתורה כתבה שיש בגט דין "כריתות"-היינו דבר הכורת בבירור, ואם לא  
כתוב "מנאי" אין בירור שגט זה ממנו. בכל זאת לדעת חכמים התורה  
מלכתחילה לא דרשה בירור בגט רק לגבי דבר שאי אפשר לבררו מצד אחר,

כמו דבר שא"א לבררו ע"י הנתינה, אז צריך שהסיפור של ה"כריתות" יהיה מוכח בגט. אך דבר שודאי יתברר לנו בהמשך בצורה ודאית כי תמיד בכל גט יש נתינה ובה יש חזקה שאין אדם מגרש אשת חברו, ולכן ברור שזה ממנו ולא מאחר. התורה מראש לא דרשה לברר דבר זה "מנאי" בתוך הגט. וסגי בבירור החיצוני שיעשה ע"י הנתינה. ור"י סבר שא"י הוכחה ע"י הנתינה שזה ממנו, כי יתכן שהוא שלח לגרש את האשה, לכן אין לי מזה בירור מספיק, וכיון שהתורה דרשה "כריתות" צריך להיכתב בגט הבירור שהגט "מנאי" ולא מאחר. ולרבנן המסירה יכולה להיות הבירור, ממילא אי"צ לכתוב בגט כי התורה הצריכה בירור רק בדברים שאין להם בירור באופן מתחייב מהנתינה.

למדנו בגמרא בנדריים לגבי "מנאי" וכתבו הראשונים הנזכרים לעיל שהוא הדין לגבי המלה "ודן" ור"בא חדא מתרתי נקט, שבאמת כל עיקר מחלוקת רבנן ורבי יהודה היא בנקודה אחת האם הבירור של המסירה הוא ידים שאין מוכיחות או שהם מוכיחות. וסברת חכמים שכדי לענות על דרישת התורה שיהיה בגט "כריתות" אפשר להסתמך על בירור חיצוני שיעשה בודאי בגט, והבירור הוא המסירה, שהרי כל גט למסירה עומד. וא"כ התורה לכתחילה לא דרשה לברר את זה בתוך הגט כי יתברר ממילא. הן שהגט ממנו "מנאי", והן לגבי "ודן" שמגרשה בגט זה.

ואילו רבי יהודה סובר שמעשה הנתינה אין בו הוכחה ל"כריתות", וממילא המעשה החיצוני לא מהווה הוכחה שזה ממנו ובגט הזה, ויש לקיים את דין ה"כריתות" בכתיבת הבירור בגט.

### **ו. ביאור דעת רש"י בגיטין לפי הסבר הגמרא בנדריים**

לאור ביאור זה נבין את דברי רש"י בסוגיה בגיטין שלעיל הקשינו עליהם.

באמת שורש המחלוקת בין רבי יהודה וחכמים הוא, האם ממעשה הנתינה אנחנו מקבלים בירור שיענה על דרישת התורה לקיים "כריתות" בגט, שזה דרישה שהגט יהיה כורת באופן ודאי ומוחלט ללא ספק. באו חכמים ואמרו שמכיון שבכל גט יש דין מסירה "ונתן בידה" - עצם המסירה שהיא פעולה המתחייבת בכל גט מהתורה, היא גורמת לנו שיש הוכחה שהגט ממנו, שהרי אין אדם מגרש אשת חברו. והתורה מראש סמכה על הבירור החיצוני הזה שבודאי יעשה.

ראינו שכתבו הראשונים שהגמרא בנדרים משלימה גם את הסוגיה כאן. שהוא הדין לגבי "ודן" לדעת חכמים כיון שהגט ימסר באופן ודאי מידו לאשה, שכל גט עומד למסירה, ממילא כבר משעת הכתיבה אנו יודעים שהגט ימסר, וברור שהמטרה לגרש בדבר הזה שאותו כותבים, והמסירה העתידית כבר מבררת עכשיו שהגט הזה יהיה המגרש בינו לבין אשתו, וזה כוונת רש"י שביאר בחכמים "מדכתב גיטא ויהיב", לא כמו שהקשינו שיש כאן צירוף פעולות, אלא המעשה החיצוני הסופי שהגט הזה בסופו של דבר ינתן לאשה, הוא מוכיח לי כבר עכשיו בכתיבה, שהגט הזה עומד לגרש, ולא לשמש כשטר ראיה.

משא"כ רבי יהודה סובר שאין ממעשה המסירה הוכחה לא שזה "מנאי", שהרי יכול לגרש כשליח. ולא שבגט זה מגרשה, כי יתכן שמגרשה בדיבור ולא בגט, וא"כ אי אפשר לקיים את בירור דין ה"כריתות" ע"י המעשה העתידי החיצוני שיהיה בגט על ידי מסירתו. ובכדי לקיים את דרישת התורה שהגט יהיה "כורת" וברור "צריך להוכיח מתוכו". כמו שביאר רש"י במשנה אליבא דר' יהודה.

ולכן גם בנדון שהעלנו, האם לפי רבי יהודה כשאדם יגיד בפירוש ובבירור בשעת המסירה "הרי זה גיטך" "ובו תהיי מגורשת" זה לא יעזור כהוכחה. כי התורה דרשה שתהיה בגט "כריתות", וכשם שסבר ר' יהודה שאי אפשר להסתמך על הוכחה חיצונית -המסירה- כדי לברר את לשון הגט אף על פי שהיא בודאי תעשה בגט, כך אי אפשר להסתמך בתור בירור של "כריתות" על דבר חיצוני שאינו נדרש באופן מתחייב בגט, ואולי יהיה ואולי לא יהיה דיבור מפורש (המנהג לומר כך במסירה אך אי"ז מעיקר הדין), ואף אם יאמר לא יועיל כי הדיבור לא יברר לנו למפרע בירור שהתורה דרשה שיהיה בכתיבת הגט עצמו, שהוא יהיה כתב של כריתות באופן ודאי בלא שנהיה תלויים בדיבור עתידי.

## ז. דעת הריטב"א וביאורה על פי שיטת רש"י

הריטב"א בקידושין (ה,ב ד"ה מיהו כל) כותב:

"וכל היכא שאינו כתוב בגט ודין אף על פי שאמר כן בשעת נתינת הגט לא מהני, דמילי דצריכא בגיטי צריך שיהו כתובין דאי לא בדיבורא בעלמא מגרש לה ולא הוי גיטא".

ובמהרי"ט אלגזי בספרו "גט מקושר" (סי' ט) ביאר בריטב"א שיש כאן חסרון ב"כריתות". כמו שאמר אביי בעינן "כריתות" וליכא. זה לימוד נפרד שצריך בירור לשוני של הוכחה שמגרשה בגט זה.

ביארנו על פי הגמרא בנדריים את דברי רש"י, וכן נראה פירוש דברי הריטב"א כאן שלמד כביאור רש"י. דלדעת לחכמים נחשב בירור חיצוני כבירור. ולכן לדעתם כשהתורה דרשה בירור של "כריתות" היא סמכה על כך שיכול להעשות הבירור ממעשה המסירה, שהרי כל גט עומד למסירה, ואז אין צורך לבררו בתוך הגט.

אך לרבי יהודה אין הוכחה ממעשה המסירה, וכל הוכחה חיצונית אינה הוכחה, גם אם תהיה הוכחה ברורה בדרך מקרית זה לא הוי הוכחה, שהתורה לא סמכה על בירור כזה וכמו שביארנו בהרחבה בדעת רש"י. וזה כוונת הריטב"א "דמילי דצריכא בגיטי צריך שיהו כתובין", דאל"כ הגט מתוכו אינו מוגדר כ"כורת" ודאי.

#### **ח. השיטות בראשונים כיצד יש לפסוק להלכה**

לאחר הבירור שעשינו במחלוקת רבי יהודה ורבנן, עכשיו נעמוד על המסקנות להלכה. בגמרא בקידושין דף ה' ב' דנה הגמרא בדברי שמואל לגבי "ידיים שאין מוכיחות" בקידושין כשלא אמר "לי".

הראשונים שם דנים גם לגבי הסוגיות בגיטין ובנדריים על "ידיים שאין מוכיחות" בגיטין לגבי "ודן", ולגבי הסוגיה בנדריים ב"ידיים שאין מוכיחות" בנדר.

לגבי גט וקידושין הראשונים מתייחסים לזה כאל ספק מדאורייתא, ואילו בנדר פוסקים לקולא.

נביא את מה שכתב הרשב"א שם :

ולענין פסק הלכה קי"ל כשמואל דידיים שאין מוכיחות לא הויין ידיים דפלוגתא דאביי ורבא היא בפ"ק דנדריים, דרבא סבר לא הויין ידיים וקי"ל כרבא, והלכך לענין קדושין אמר לה הרי את מקודשת ולא אמר לי אינה מקודשת, ומיהו איכא למימר דחוששין לה וצריכה גט, ותדע לך דהא בפרק המגרש אמרינן דהיכא דלא כתב לה ודין דיהוי ליכי מנאי הויין ידיים שאין מוכיחות, ולר' יהודה דבעי ידיים מוכיחות אינה

מגורשת, ואפ"ה מסתברא דהיכא דכתב לה הרי את מותרת לכל אדם ושאר תורפיה דגט חיישינן לה, ואי פשטה ידה וקבלה קדושין מאחר צריכה ממנו גט ונפסלה מן הכהונה, אבל לגבי נדרים כל היכא דלא הוה מוכיחות לא הויין ידיים כלל, וי"א דאפילו בגטין וקדושין למ"ד לא הויין ידיים אין חוששין לה כלל, ולר' יהודה דאמר צריך לכתוב ודן אי לא כתב לה אין כאן בית מיחוש, ומיהו אגן בגרושין חוששין לרבנן והוא ספק מגורשת דרבא גופיה דאית ליה ידיים שאין מוכיחות לא הויין ידיים מתרץ בפ"ק דנדרים אנא דאמרי אפי' לרבנן כו' כלומר דבלא כתב ודן איכא ידיים מוכיחות, ואיכא למימר נמי דהיינו בעיין דבעי' בפ' המגרש בעינן ודן או לא בעינן ודן, כלומר אי הויין ידיים מוכיחות בלא ודן כתירוץ דרבא פ"ק דנדרים או לא דאי לא הוי מוכיחות בודאי לא הוי גט.

רואים שנשאר הרשב"א (בשתי הדעות שמביא) בספק, לאחר דברי הגמרא כאן ובנדרים באם לא כתב בגט "ודן", האם חוששין לגט והוא מגורשת או לאו, ז"א שזה שאלה בדאורייתא אם נקרא מוכיח או לא. וכ"מ ברמב"ן ובריטב"א. ולכן גט שלא כתבו בו "ודן" להלכה נשאר בשאלה של ספק מגורשת מה"ת.

### **ט. דעת הרמב"ם**

הרמב"ם בפירוש המשניות (גיטין פ"ט מ"ב) כותב על דברי רבי יהודה :

ר' יהודה אומר אף על פי שגוף הגט הוא הרי את מותרת לכל אדם, צריך עם זאת לכתוב בו ודן דיהוי לך מני וכו'. והלכה כר' יהודה.

כתוב ברמב"ם כאן שרבי יהודה מודה שגופו של גט הוא "הרי את מותרת לכל אדם". אך צריך לכתוב גם "ודן" וכו' ואינו גופו של גט. ויש לעיין בדבריו האם הכוונה שכתובת "ודן" וכו' היא דין מדרבנן בלבד, שיהיה מוכיח בתוך הגט שבגט זה מגרשה, ואין זה גופו של גט, או שיש דברים בנוסח הגט שהם מהתורה אך אינם גופו של גט.

בדעת הרמב"ם יש דבר חשוב, שבהלכות גירושין בפרק א הלכה ד הוא כותב : "וגופו של גט הרי את מותרת לכל אדם", ז"א שא"צ לכתוב "ודן" דלא כרבי יהודה. ואילו שם בפרק ד הי"ב כותב הרמב"ם :

"וזה הוא נוסח הגט: בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני בשנת כך וכך... והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין וגט פטורין ואגרת שבוקין". הרי כאן מצריך הרמב"ם לכתוב "ודן" כרבי יהודה.

המגיד משנה (שם הי"א) כותב:

ובמשנה בפרק המגרש (דף פ"ה) שנינו גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם, ר' יהודה אומר ודן די יהוי לכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין למהך להתנסבא לכל גבר דיתיבבין, ובגמרא במאי קא מיפלגי... וכתבו הרמב"ן והרשב"א ז"ל והרבה מן המפרשים ז"ל דקיי"ל כר' יהודה בהא והוכיחו כן ממ"ש פ"ק דנדריס (דף ה,ב) דרבא ס"ל דידיס שאין מוכיחות לא הויין ידים.

המגיד משנה מביא בשם הרשב"א ורמב"ן דקיי"ל כרבי יהודה ואז להלכה אם לא כתב "ודן" יש חסרון בגט מהתורה ואינה מגורשת, (הבאנו לעיל את הרשב"א שבכזה מצב בלא כתב "ודן" היא ספק מגורשת, ולא כתב שודאי אינה מגורשת כמו שלמד המ"מ בדבריו).

אבל המגיד משנה לא מתייחס לסתירה בדעת הרמב"ם, ונראה שהוא לומד שדעת הרמב"ם לפסוק הלכה כר"י לגמרי ויש צורך בכתיבת "ודן".

בפשטות יש סתירה בדברי הרמב"ם מפ"א שלא הצריך לכתוב "ודן", לדבריו בפ"ד בנוסח הגט שכן מצריך, ולא מובן בדעתו שהרי אם אי"ז גופו של גט, מדוע הצריכו הרמב"ם בנוסח הגט? מצד אחד הרמב"ם פוסק כחכמים, ומצד שני כרבי יהודה.

שאלה זו בדעת הרמב"ם נמצאת כבר בראשונים ובאחרונים ויש עליה כמה תרוצים.

### **י. הסבר דעת הרמב"ם בראשונים ובאחרונים**

נתחיל בתירוץ חלק מהאחרונים בדברי הרמב"ם.

המקנה בקידושין (ה,ב ד"ה בא"ד ועוד) (המקנה לא מדבר במפורש על הרמב"ם, הוא מיישב בדבריו שאלה שנביא לקמן על דעת שמואל במשנת הכותב טופסי גיטין, ואפשר ליישב בזה גם את דעת הרמב"ם), שם הוא מחדש שאלבא דר"מ ור' יהודה שצריך חתימה לשמה ע"ח כרתי, לדעתם צריך

הוכחה מתוכו. אך לדידן שהלכה כרבי אליעזר דע"מ כרתי אי"צ הוכחה בגט, אלא סגי בהוכחה ברורה חיצונית וכמו שאומרים היום את כל הנוסח הרי זה גיטך וכו', וזה חידוש גדול ומסתבר. ולכן אפשר לתרץ שהרמב"ם שפסק כר"א הצריך לכתחילה לכתוב "ודן" ולא מעיקר הדין. בדרך דומה למקנה כותב ה"גט מקושר" (שם) בדעת הרמב"ם, אך בזמנו כשעיינתי בסוגיה הרבה לא מצאתי בראשונים את התירוץ הזה, אלא בדרכים אחרות שלפנינו.

הר"ן בגיטין (מה, ב מדפי הר"י"ף) לומד בדעת הרמב"ם שפסק כחכמים ולא כר"י, וגופו של גט "הרי את מותרת לכל אדם". אך כדן לכתחילה ולא לעיכובא (לכתחילה או מדרבנן) צריך לכתוב "ודן". וכן ראינו ברמב"ם בפירוש המשניות שגם לר"י יתכן שצריך לכתחילה מהתורה לכתוב ואי"צ לעיכובא, או רק מדרבנן צריך לכותבו. ומוסיף הר"ן שכנראה למד הרמב"ם שמדברי רבא נפשט גם ספק הגמרא אצלנו על "ודן".

ניתן לפרש את דברי הר"ן בביאור דברי הרמב"ם עפ"י מה שביארנו לעיל. שפסק הרמב"ם שהלכה כרבא בגמ' בנדריים שידיים שאין מוכיחות לא הוי ידים, אך בגיטין לרבנן ב"מנא"י" וב"ודן" יש הוכחה מספיק מהתורה, כמו שראינו לעיל בדעת חכמים, דבגט בלבד אע"פ שנדרשת הוכחה מהתורה, בכל זאת התורה סמכה גם על הוכחה עתידית ודאית אפילו חיצונית אם תהיה בגט. ולחכמים בכל גט יש הוכחה ע"י המסירה כי כל גט עתיד להימסר ואין אדם מגרש אשת חברו, וזו הוכחה מספיקה לגבי "מנא"י", והו"ה סבר הרמב"ם לגבי "ודן", ורבא חדא מתרתי נקט, ואי"צ לבירור מתוכו מהתורה, ולכן לדעת הר"ן לדעת הרמב"ם כל הענין לכתוב בגט בתוכו "ודן" הוא מלכתחילה או מדרבנן. דלא כדעת הרשב"א ועוד שסברו שזה חיוב בירור בתוך הגט מדין תורה.

#### **יא. ביאור הגט פשוט בדעת הרמב"ם על פי הר"ן והרא"ש**

הגט פשוט בסי' קכו (ס"ק לט) מביא עוד מהלך בדעת הרמב"ם.

בגמ' בגיטין כו, א יש משנה: "הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן שטרי מלוה צריך שיניח... רבי אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים שנאמר וכתב לה לשמה".

ובגמרא שם: "אמר רב יהודה אמר שמואל צריך שיניח אף מקום הרי את מותרת לכל אדם ורבי אלעזר היא דאמר עדי מסירה כרתי ובעינן כתיבה לשמה".

הר"ן בנדריים (ה,ב ד"ה ורבי יהודה), והרא"ש בתשובה מקשים, הרי ראינו בגמרא בנדריים המוזכרת לעיל ששמואל סובר כדעת רבי יהודה שצריך לכתוב בגט "ודן" ובלאו הכי הוי ידים שאינן מוכיחות, וא"כ מדוע לא הצריך כאן שמואל אליבא דרבי יהודה בהכותב טופסי גיטין שיניח אף מקום "ודן" שהרי זה חיוב מדין תורה.

תירוץ אחד לקושיא זו ראינו לעיל בדברי המקנה, שלדין דפסקינן כר"א סגי באמירה מוכחת בע"פ בעת המסירה, ולכן א"צ לכתוב בגט "ודן" גם לשמואל הסובר כרבי יהודה שא"צ למעשה דפסקינן כר"א שיהיה מוכח מתוכו. אך הוא יחיד ברעיון זה, ונראה איך הראשונים מתרצים שאלה זו.

הר"ן מתרץ בשתי דרכים:

א. ששמואל סובר אכן שידים שאין מוכיחות לא הוי ידים, אלא שבגט סבר כתירוץ רבא שהזכרנו שבגיטין בלבד נחשב ידים מוכיחות ע"י המסירה, הן לגבי "מנאי" והן לגבי "ודן", וא"צ להלכה לכותבם בגט.

ב. משום דלא בעי לעיולי נפשיה התם בפלוגתא דר' יהודה ורבנן, ונקט אליבא דכ"ע דצריך שיניח מקום הרי את מותרת לכל אדם, וה"ה דלר' יהודה ולשמואל גופיה דסבר לה כותיה צריך שיניח אף מקום ודין. ולפי תירוץ זה אכן צריך להניח גם מקום "ודן".

הרא"ש עונה בדרך חדשה לגמרי על השאלה בדעת שמואל, וז"ל הרא"ש בשו"ת הרא"ש (כלל לה סימן ה):

והא דאמר שמואל בפרק כל הגט (כ"ו) צריך שיניח אף מקום הרי את מותרת לכל אדם, ואלו מקום ודן דיהוי ליכי מינאי לא קאמר, אלמא לא בעי ידים מוכיחות, לא קשיא, דהתם לענין כתיבה לשמה קאמר דקתני מתניתין הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האשה ומקום האיש, וקאמר שמואל שצריך שיניח אף מקום הרי את מותרת לכל אדם שהוא עיקר הגט ובעי כתיבה לשמה, אבל מקום ודן שאינו אלא משום הוכחה לא בעינן שיכתב לשמה.

וקשה בהבנת תירוץ הרא"ש, הרי אנו קיימינן עתה לדעות שצריך "ודן" מהתורה כהוכחה מדוע אין צריך לכתוב את זה לשמה.

על פי מה שביארנו לעיל את דעת רבא בדעת חכמים, אפשר להבין את תירוץ של הרא"ש. נחזור בקצרה על עיקר הדברים. דאע"פ שהתורה אמרה שצריך

הוכחה, כיון שהגט עומד למסירה הוכחה חיצונית עתידית ודאית שתהיה לנו ע"י בירור מהנתינה אפשר להסתמך עליה מהתורה, ואי"צ הוכחה מתוכו ונחשב לדבר הכורת. כי התורה לקחה בחשבון גם הוכחה עתידית שישנה בכל גט במסירה, וזה רק על הוכחה שודאי תהיה בכל גט ע"י שיש בו מסירה. ובזה ר' יהודה חולק וסובר שאין בירור ע"י המעשה החיצוני של המסירה כי זה עדיין לא מוכיח לשיטתו. ואם היה הוכחה מקרית של ידיים מוכיחות כמו במקרה שבירר בדיבור ואמר בו תהיי מגורשת ממני, לר' יהודה אולי זה יכל להוות הוכחה וא"צ לכתוב בגט, אך לדעתו אין הוכחה ממעשה חיצוני הנעשה באופן ודאי בכל גט במסירה, לכן גם הוכחה מקרית אף אם בירר בלשונו ביד מוכיחה שבגט זה מגרשה, לא יועיל לנו כי התורה לא סמכה על הוכחה מקרית.

וכמו שלדעת חכמים הוכחה חיצונית טובה התורה סמכה עליה, ואין בה דין "לשמה" שהרי לא נכתבת בכלל. גם אם דרשנו לדעת רבי יהודה שתהיה הוכחה בתוכו בכל מקרה, אך לא יתכן שתהיה חמורה דינה של הוכחה זו יותר מהוכחה חיצונית אליבא דרבנן שא"צ לכותבה כלל ולשמה, גם אם יש צורך לכתוב את ההוכחה בגט, סגי בכתיבה בתוכו ואי"צ לשמה. העיקר שתהיה "הוכחה". זהו הפירוש של הרא"ש.

על פי דברי הרא"ש מסביר הגט פשוט בדברי הרמב"ם באותו רעיון. באמת צריך לכתוב "ודן" ואולי אפי' מהתורה דהלכה כרבי יהודה. אלא שבפרק א' הרמב"ם כותב הלכה בדיני "לשמה", וכתיבת "הוכחה" בגט ביארנו שאי"צ לכותבה לשמה כמו שכתב הרא"ש. אך ההוכחה היא חלק מטופס הגט וצריך לכותבה ואולי אפי' מהתורה. ושני ענינים הם: א. ענין "הוכחה" שאינה גופו של גט אין בה דין "לשמה", ולכן לא הזכיר הרמב"ם בגופו של גט את "ודן". אך זה חלק מנוסח הגט שצריך להיכתב בתוכו. ב. מה שהוא גופו של גט "הרי את מותרת לכל אדם" צריך להיכתב גם לשמה.

## **יב. חידושו להלכה של העין יצחק עפ"י דברי הגט פשוט**

לעין יצחק (אבהע"ז ח"ב סי' יא ענף ו לה) היתה שאלה דומה לנידונו. בגט שנמחק בו חלק מאות א של "מנאי", והתינוקות לא יקראו כ"אל"ף", ואדם גדול יקרא זאת כאלף "מנאי" שיודע שהיא נמחקה.

וכתב: "ועכשיו נשוב למה דנשאלתי בני"ד שנפסק אמצע אות אל"ף מן מנאי דאף דנפסק באופן דלא ניכר לתינוק דלא חכים וכו', מ"מ יש להכשיר לפי מה

דהעלה הגט פשוט בסי' קכו ס"ק ל דאף דצריכים לכתוב ודן די יהוי ליכי מנאי, מ"מ אין לו דין תורף רק דין טופס, כיון דא"צ לכותבם רק משום דיהיה הוכחה, וע"כ לא בעינן שיכתבנו לשמה, וכמש"כ בתשובת הרא"ש והאר"י לתרץ עפ"י לדברי הרמב"ם. א"כ לפ"י יש להכשיר בודאי בני"ד כיון שניכר לכל שנכתב בהגט תיבת מנאי והוי ידים מוכיחות. וכעין זה כתב התורת גיטין בסי' קכה ס"ק י"א דבזמן אף שיש לו דין תורף מ"מ לא מיפסל כ"ז שניכר ומוכח לכל ע"ש. ומבואר בסי' קכ"ה סעי' י"ט ובחלקת מחוקק שם ס"ק לט דאפי' חסר מן הטופס ה"ז כשר וכ"כ הח"מ שם בס"ק כט בשם הבית יוסף. ולכן כיון שניכר לכל שהיה נכתב תיבת מנאי רק שנפסק אח"ז א"כ הא מוכח לכל דהבעל הוא שמגרשה, ולא מאיש אחר לאשת חבירו, ע"כ אין להחמיר כלל בזה".

מחדש בעין יצחק שגם אין על לשונות "הוכחה" בגט דיני "כתיבה" של גט, ולא חלים עליו כללי הכתיבה. כמו שאין צורך ב"הוכחה" את דין "לשמה".

דבריו מתבארים ג"כ לפי דברינו, דכל ההוכחה מעיקר הדין היה מספיק הוכחה חיצונית שלא נכתבת, וברור שלא חלים עליה דיני כתיבה והקריאה ע"י תינוקות, שהרי זה לא נכתב כלל. דיינו שאנו מצריכים לכתוב את ההוכחה בגט לדעת רבי יהודה, אך אין צורך בזה בכללי "כתיבת גט" הנמדדים לפי הכשר קריאת תינוקות, גם אם זה נכתב בכתב שרק גדולים יכולים לקרוא את ההוכחה, שידועים שהיה כתוב פה "מנאי" זה ג"כ נקרא הוכחה, דלא חלים ע"ז דיני כתיבה של גט שצריך שיקראו אותו תינוקות.

### **יג. ההלכה במקרה שלפנינו בחסרון במלה "ודן" במקום עיגון**

על פי הגט פשוט והעין יצחק ומה שביארנו בדבריהם, אפשר ללמוד גם לנדון שלפנינו. במקרה שלפנינו כל המבוגרים קראו את זה "ודן" כי כל כתב הגט היה קטן באופן יחסי והבינו את האות שהיא "וא"ו ולא "ו"ו"ד", ולהם יש "הוכחה" כדינה בתוך הגט שמגרשה בגט זה שהם קוראים "ודן". אפילו שהתינוקות שראו רק את האות טעו וקראו כ"ו"ו"ד". בדיני הוכחה אין צורך בהכשר דיני הכתיבה. ונחשב שפיר שיש לנו הוכחה בתוך הגט גם לפוסקים שצריך את ההוכחה בגט מעיקר הדין.

גם לדעת רש"י והריטב"א שביארנו לעיל שסברו שצריך הוכחה בתוכו ולא מועילה כל הוכחה חיצונית גם מבוררת, אי"ז סותר ליסודו של העין יצחק. כיון שיש לנו רק דרישת "הוכחה" לא חל ע"ז דין "לשמה", ולא כללי דיני "כתיבה", רק צריך שיהא מוכח לנו, וכיון שיש הוכחה מתוך הגט, גם אם

חסרון במילה 'ודן' בגט במקום עיגון

ההוכחה רק לגדולים ולא לתינוקות דלא חכים, הוי שפיר הוכחה. דיני "הוכחה" לא נמדדים בכללי "כתיבה" אלא בכך שאכן מוכח מתוכו, וכיון שזה מוכיח בדרך מסויימת שאמנם אינה לפי כללי "כתיבת גט", אך ישנה הוכחה לפנינו, נחשב שיש לנו הוכחה כדין.

ומכיון שמקום עיגון לפנינו כי גט מאוסטרליה קשה להחזירו, אפשר להסתמך על הגט פשוט והעין יצחק ולהסתפק ב"הוכחה" זו בגט הנדון.